

EBÛ HUREYRE’NİN MÛRSELLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nevzat TARTI*

Özet

Hadis tarihinde, leh ve aleyhinde en çok konuşulan kişi olarak Ebû Hureyre'nin mürsellersi, genellikle onun yalancı veya doğru sözlü oluşu çerçevesinde tartışılmaktadır. Halbuki konuyu rivâyetlerinin çokluğunu etkileyen nedenler bağlamında ele almak onun rivâyet ettiği hadis sayısını düşürecek ve hakkında yapılmış tenkitleri azaltacaktır. Mürsellersin tespiti önemli bir problem olduğundan, bu çalışmada, tespitin nasıl yapılacağına yönelik bazı ipuçları belirlenmeye çalışılmaktadır. Bunlar, bir rivâyetin iki veya daha fazla râvisinin bulunması, Ebu Hureyre'nin Hayber'in fethinden önce yaşananlarla ilgili rivâyetleri ve mişli geçmiş zaman ifade eden rivâyet sigalarından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hureyre, mürsel, irsâl, tedlis, sahâbe, sahâbî.

A Study On Incompletely Transmitted [Mursal] Hadiths Of Abu Hurayrah

Abstract

Incompletely transmitted [mursal] hadiths of Abu Hurayrah, who has been discussed at most in the history of hadith, are considered in a context of that he was a liar or a trustworthy person. However it will lessen the number of Abu Hurayrah's relatings and the criticizing about him to consider the matter around the reasons which cause his relatings abundant. Because of determining the incompletely transmitted hadiths is important, it is looked for some clues show how this determining must be done. There are three clues: hadiths transmitted from two or more narrators, the relatings of Abu Hurayrah about events occurred before the conquest of Khaybar and the moods of relating.

Key Words: Abu Hurayrah, incompletely transmitted hadiths, implication in relating, deceit in relating, companion.

* Doç. Dr., Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, nevtartarti@yyu.edu.tr.

Giriş

Ebû Hureyre hadis mirasının bize intikalini sağlayan en önemli simalardan birisidir. Hadis tarihinde, hakkında en çok konuşulan râvînin kendisi olduğu söylene abartılmış olmaz. Çünkü o, yaşadığı zamandan günümüze, hakkındaki eleştirilerle gündemde kalmıştır.¹ Diğer yandan onunla ilgili eleştirilere cevap vermeyi hedefleyen çok sayıda çalışma da yapılmıştır.² Söz konusu çalışmalarda, eleştirilerin ilk sırasında yer alan Hz. Peygamber’le kısa süre birlikte yaşamış olmasına³ karşın rivâyetlerinin çokluğu nedeniyle yapılan tenkitlere cevaplar yer almaktadır. Bunlar arasında, birlikte yaşadığı müddet içinde Hz. Peygamber’le sürekli beraber olma çabası, ilim sahibi olması için Hz. Peygamber’in kendisine dua etmesi, hadisleri öğrenme konusundaki azmi ve hafızasının güçlü olması, hadis rivâye-

¹ Ebû Hureyre’ye yönelik eleştirilerin tarihsel gelişimi, son dönem hadis araştırmacılarından Osman Güner tarafından, sahâbe dönemi, bazı mezheplerin görüşleri ve günümüzde ileri sürülenler olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Bkz. *Ebû Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, 11-26.

² Adı ve nesebinin meçhul oluşu, Hz. Peygamber’den aldığı bazı bilgileri gizlediği, hakkında kuşku oluşturacak bir biçimde valilikten azledildiği, Emevî taraftarı olduğu ve idarecilere yanaştığı, Kabûl-Ahbar’a talebelik yaptığı, fıkının zayıflığı, rivâyetlerindeki hatalardan dolayı bazı sahâbilerce tenkit, hatta tezkib edildiği, tedlis yaptığı ve hatta hadis uydurduğu gibi gerekçelerle eleştirilmiştir. Ebû Hureyre hakkında yapılmış hemen her çalışmada bu konulara yer verilmektedir. Konuyla ilgili bazı çalışmalar şunlardır: İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Tevlû Muhtelifî’l-Hadis*, tahkik: Muhammed Muhyiddin el-Asfar, el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrût 1419/1999, 89 vd.; Reşid Rızâ, Muhammed, “Bir Misyonerin Ebû Hureyre Hakkındaki Bazı İddiaları”, çeviren: Mücteba Uğur, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: XXVIII, sayı: 2, Ankara, 1992, s. 15-36; A’zamî, Muhammed Ziyâurrahmân, *es-Sahâbiyyü’l-Celîl Ebû Hureyre fî Davi Mer-viyyâtihî*, Beyrût-Kahire 1979; İzzî, Abdulmunim Salih el-Ali, *Difâun an Ebî Hureyre*, Dârü’l-Kalem-Mektebetü’n-Nehda, Beyrût 1981; Hatîb, Muhammed Accâc, *Ebû Hureyre Râviyetu’l-İslâm*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1402/1982; Toksarı, Ali, *Hz. Ebû Hureyre ve Hadis İlimindeki Yeri*, Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi, Kayseri 1982; Aşık, Nevzat, “Ebu Hureyre’nin Hadisciliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: IV, yıl: 1987 85-104; Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *Difâun anî’s-Sünne ve Reddü Şübehi’l-Müsteşrikîn ve’l-Küttâbi’l-Muâsrîn*, Mektebetü’s-Sünne, 1989, 90 vd.; Kandemir, M. Yaşar, “Ebu Hureyre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, cilt: X, 160-167; Sîbâî, Mustafa: ‘es-Sünne ve Mekânetuhâ fî’t-Teşrî’l-İslâm el-Mektebetü’l-İslami, Beyrut, 1421/2001, 322 vd.; Güner, *Ebû Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler*; Dârî, el-Hâris Süleyman, *Ebû Hureyre Sahibu Rasulillah (SAV) ve Hâdimuhû- Dirâse Hadîsiyye Târihiye Hâdife*, Kuveyt 2008.

³ Hicri yedinci yılda Hayber’in fethi esnasında Hz. Peygamber’le tanıştı ve 3-4 yıl kadar onunla beraber oldu. Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (ö. 748/), *Siyeru A’lâmî’n-Nübelâ*, Müessesetü’r-Risâle, tahkik: Şuayb el-Arnaud-Hüseyn el-Esed, Beyrût 1402/1982, II, 589-590. Bu konudaki ihtilaflar ve tartışmalar için bkz. İzzî, *Difâ*, s. 26-27

tini meslek edinmesi, Hz. Peygamber'den sonra uzun süre yaşaması gibi nedenler öne çıkmaktadır.⁴

Ebû Hureyre'nin rivâyetlerinin fazla olmasının nedenleri arasında onun mürselerini de saymak gerekmektedir. Esasen ilgili eserlerin bazısında bu konuya değinilmiş hatta önemi vurgulanmıştır. Ancak Ebû Hureyre'nin mürsel rivayetleri, daha çok yalancılık (tedlis) iddiası ya da bu iddiaya cevap bağlamında ele alınmıştır.⁵ Bize göre konu, rivâyetlerinin çokluğu bağlamında ele alındığında daha farklı sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir. Örneğin Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den bir aracı vasıtasıyla aldığı hadisler ikinci veya üçüncü râvî olması durumunda onun sorumluluğundan çıkmış, böylece rivâyet yükü hafiflemiş ve tekrarsız 1300 kadar olduğu söylenen hadis sayısı belki 1000'in de altına düşmüş olacaktır.⁶

A. Ebû Hureyre Ve Mürsel Hadis

Sahâbenin her birisi rivâyet ettiği bütün bilgileri doğrudan Hz. Peygamber'den duymuş veya görmüş değildi. Bazısı başkası aracılığıyla duyduklarını aktarıyor, ancak kimden aldığını genellikle belirtmiyordu.⁷ Berâ b. Âzib, "Size rivâyet ettiğimiz hadislerin hepsini Hz. Peygamber'den duymuş değiliz. Fakat onları arkadaşlarımız bize aktarırdı. Çünkü biz deve gütmekle meşgul olurduk"⁸ derken bu duruma dikkat çekiyordu. Enes b. Mâlik ise hadis rivâyet ederken kendisine, "Sen bunu Rasulullah'tan gerçekten duydun mu?" diye soran bir kişiye çok kızmış ve ona şöyle karşılık vermişti: "Allah'a yemin ederim ki biz size rivâyet ettiklerimizin hepsini Peygamber'den bizzat duymuş değiliz. Fakat birimiz diğerine anlatır-

⁴ Dârî, *Ebû Hureyre*, 48 vd.; İzzî, *Difâ*, s. 77; Güner, *Ebû Hureyre*, 106 vd.; Aşık, *Ebû Hureyre*, 86-94; Uluocak, Fahri, *Ebû Hureyre'nin Kur'an'a Arzettiği Rivâyetler* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, 17-18;

⁵ Güner, *Ebû Hureyre*, 91-93.

⁶ Ebû Hureyre'nin rivâyetlerinin çokluğu göreceli sayılardan kaynaklanmaktadır. Çünkü 5000 küsur gözüken rivâyet sayısının tekrarları çıkarıldığında 1500 civarına düştüğü ifade edilmektedir. Bkz. Güner, *Ebû Hureyre*, 103-104. İzzî, *Difâ*, 225 vd. Hatta 1300 küsur olduğuna yönelik tespitler de vardır. Şahin, Sami, "Viâeyn Rivâyeti veya Ebû Hureyre'nin Ölümüne Sebep Olabilecek Gizli Bilgiler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2004, Cilt: VIII, 95.

⁷ Toksarı, Ali: "Müdelles Hadis ve Sahâbeye Tedlis İsnâdı", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. V, 1988, 232-233.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, tahkik: Şuayb el-Arnaud, Müessesetü'r-Risale, 1416-1421/1995-2001, XXX, 458.

dı...”⁹ İşte bu tür rivâyetler, Hz. Peygamber’den bizzat duyan kişi zikredilmediği için Hadis İlmî’nde **sahabe mürseli** olarak adlandırılmaktadır.¹⁰

Hız. Âişe bir rivayette Allah Rasûlü’ne gelen ilk vahiylerin sadık rüyalar şeklinde olduğunu ifade etmiştir.¹¹ Şârihler bizzat görmediği için, Âişe’nin bu rivâyetinin mürsel olduğunu söylemektedirler. Yani o bu bilgiyi sonradan ya herhangi bir sahâbiden ya da Hz. Peygamber’den duymuş olmalıdır.¹² İbn Hacer’e göre, sahâbenin gerçekleştiği vakte bizzat muttali olmadığı bir olayı sonradan Hz. Peygamber’den duyarak aktarması da mürsel sayılmaktadır.¹³

Ebû Hureyre’nin önemli eleştirisi aldığı noktalardan biri tedlis konusudur. Anlaşıldığı kadarıyla Şube b. el-Haccâc (160/777) ile başlayan “Ebû Hureyre tedlis yapardı” şeklindeki eleştiriye karşı Zehebî (748/1347) şöyle bir savunma yapmıştır: “Bence sahâbenin tedlisi çoktur, bunda bir kusur da yoktur. Çünkü tedlislerinin çoğu kendilerinden büyük sahâbilerdendir. Onların da her biri âdildir.”¹⁴ Ebû Hureyre hakkındaki bu eleştirisi, Şube’den alınan ilhamla, geçtiğimiz yüzyılda da ciddi bir gündem oluşturmuştur.

Hadis ilminde sahabî râvîsi atlanmış olan rivâyet mürsel olarak adlandırıldığından¹⁵, burada kullanılan tedlis esasen irsâl anlamındadır. Ancak şekilsel olarak benzer görünse de irsâl ve tedlis epistemolojik olarak farklıdır.¹⁶ Birincisinde doğal ve kasıtsız bir râvî atlanması varken, ikincisinde kasıtlı gizleme vardır.¹⁷ Birincisi senet sisteminin oluşmasından önce, diğeri sonra uygulanmıştır. Ebû Hu-

⁹ Hâkim Neysâbûrî, *Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, Dâru’l-Marife, Beyrût, ts. III, 575; Hatib Bağdâdî, *Kitâbul-Kifâye fî İlmî’r-Rivâye*, Haydarabad, 1358, 386.

¹⁰ Polat, Selahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1985, 72. **Mürsel** terimi Hadis İlmînde daha çok bir tabiiin sahabeden olan râvîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber’e isnad ettiği rivâyeti ifade etmektedir. bkz. Polat, *Mürsel Hadisler*, 51. Fakat bir sahâbinin Hz. Peygamber’den bizzat duymadığı bir söz veya görmediği bir fiili aktarması da, aradaki sahâbîyi atladığı için bu kapsamda değerlendirilmektedir.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLII, 113, XLIII, 112; Buhârî, *Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Tefsir, 444, 445, Ta’bîr, 1; Müslim, *Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, İman, 160.

¹² Nevevî, *Sahîhu Müslim bişerhi’n-Nevevî*, el-Matbaatü’l-Mısıriyye, 1347/1929, II, 197.

¹³ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1448), *Fethü’l-Bârî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrût 1379. VIII, 716.

¹⁴ Zehebî, *Siyer*, II, 608.

¹⁵ İbnu’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadis*, tahkik: Nuretin İtr, Daru’l-Fikr, Beyrût 1406/1986, 51; Polat, *Mürsel Hadisler*, 51.

¹⁶ Toksarı, *Müdelles Hadis*, 232-233.

¹⁷ Toksarı, *Müdelles Hadis*, 221.

reyre'yi tedlisle suçlamak, esâsen sened zikretmedi diye itham etmek anlamına gelir ki, bu da bir tür anakronizm olmaktadır. Çünkü o zaman sened zikri henüz başlamadığı gibi¹⁸ sahâbenin rivâyetlerinin çoğu, yukarıda ifade edildiği gibi mürsel kabul edilmektedir.¹⁹

Bir râvî mürsellersi bulunduğu için mi yalancılıkla itham edilecek ve rivâyetlerine güvenilmeyecek, yoksa güvenilir olduğu için mi mürsellersi kabul edilecektir? Eleştiren ve savunan tarafların temel argümanının bu sorulara verilen “evet” cevabında saklı olduğunu ifade etmek mümkündür. Şayet sorunun birinci kısmına “evet” cevabı verilerek Ebû Hureyre'nin yalancı olduğu iddia ediliyorsa aynı iddianın diğer bütün sahâbîler hakkında da geçerli olması için bir engel kalmayacaktır. İlgili yerlerde sahâbenin pek çoğunun rivâyetlerinin mürsel olduğu ve bunun yaygınlığı²⁰ ifade edildiği halde, ne garip bir tecellidir ki, mürsellerinden dolayı Ebû Hureyre dışında onun kadar eleştiriye maruz kalan ve yalancılıkla itham edilen bir başka sahâbî de bulunmamaktadır. Örneğin kendisi gibi mürsellersinin çokluğu ile bilinen küçük sahâbîlerden İbn Abbas vb. hakkında böyle bir tartışmaya ve tedlis ithamına girilmemektedir.²¹ Halbuki bir sahâbînin doğrudan rivâyeti ile yine kendisi gibi bir sahâbîden yaptığı mürsel arasında güven açısından bir fark olmaması gerekir. Zira, İbnü's-Salah'ın ifade ettiği gibi, irsâli yapan da ismi gizlenen de aynı şekilde bir sahâbîdir.²²

Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den doğrudan rivâyeti, yukarıdaki sorunun ikinci kısmına “evet” cevabı veren Hadis ulemâsınca makbul sayıldığından, mürsellersi de aynı şekilde kabul görmektedir. Hafıza durumu ise bunun dışındadır. Zaten ulemâ sahâbeyi bu açı-

¹⁸ Kaysiyye, Mahmud Ahmed, *İbnu'l-Cevzi ve Kitâbuhû'l-Mevzûât*, Doktora Tezi, Pencap Üniversitesi, Lahor, 261. Ünal, Yavuz, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, 345 vd.

¹⁹ Ayrıca bkz. Polat, *Mürsel Hadisler*, 72-73.

²⁰ Suyûtî, yaşının küçüklüğü veya geç müslüman oluşu, farklı meşguliyetlerin bulunması gibi çeşitli sebeplerle Hz. Peygamber'den uzak kalma ile gerçekleşen sahâbî mürsellersinin Sahîhayn'da sayılamayacak kadar çok olduğunu söylemektedir. Bkz. Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1399/1979, I, 207. Benzeri bir açıklamayı Zehebî de yapmıştır. Bkz., *Siyer*, II, 608. Sahâbe mürselinin ulemâ tarafından kabul edildiğine yönelik açıklamalar için bkz. İbn Belbân el-Fârisî, *Sahîh-i İbn Hibbân bitertîbi İbn Belbân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1414/1993, I, 161-162; Toksarı, *Müdelles Hadis*, 232 vd.

²¹ Toksarı, *Müdelles Hadis*, 235.

²² İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, I, 56. Krş. Zehebî, *Siyer*, II, 608.

dan tartışmıştır.²³ Osman Güner'in değerlendirmesiyle, "Diğer sahâbîler gibi Ebû Hureyre'nin de maruz kaldığı tenkitlerin, hadisleri Peygamber'den (s.a.s) alırken eksik ve hatalı alma, iyi ezberleyememe, unutmama veya yanlış anlama sonucu ortaya çıkan doğal beşerî hatalardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır."²⁴ Ama tedlis ve irsâl meselesi hafıza durumundan çok adalet vasfını ilgilendirmektedir. Sahâbenin güvenilir kabul edilen ve tartışma dışı tutulan yönü ise bu son vasıftır.

Ebû Hureyre hakkında yazılan eserlerde öne çıkan yalancılık suçlaması veya doğru sözlülük savunması, görüldüğü kadarıyla, kısır bir tartışmaya neden olmaktadır. Ortada tartışma konusu olacak bir şey söz konusu ise, mevcut durumdan hareketle olayı anlamaya çalışmanın, karartma veya kurtarmaktan²⁵ daha verimli sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Buradan hareketle ilgiyi başka bir yöne çekmek ve konuyu güven bağlamından çıkarıp, Ebû Hureyre'nin mürsellerini rivâyetlerinin sayısının çokluğunu etkileyen nedenler arasında ele almak istiyoruz. Diğer yandan konunun genellemelerden ve salt bir söylem olmaktan kurtarılacak daha verimli ve makul bir Ebû Hureyre tartışması oluşturulması için bunların tespiti önem arz etmektedir. Tespit yanında belki daha önemlisi bu tespitin nasıl yapılacağına yönelik bir sistemin oluşturulması gerekmektedir. Bu makalede Ebû Hureyre'nin mürsellerinin nasıl tespit edilebileceğine yönelik bazı ipuçlarının belirlenmesine çalışılacaktır.

12 | db

B. Mürsellerin Tespiti

1- Hadis Aldığı Kişilerin Tespiti ve Ortak Rivâyetler

Öncelikle Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'e mülâkî olduğu h. 7. yıldaki Hayber'in fethinden önce hayatını kaybeden sahâbeden

²³ Sahâbenin hafıza açısından değerlendirilmesi konusunda bkz. Polat, *Mürsel Hadisler*, 97.

²⁴ Güner, *Ebû Hureyre*, 16. Ebû Hureyre hakkında hafıza açısından erken dönemden bu yana yapılmış çok sayıda değerlendirme bulunmaktadır. Onlardan bir tanesi şöyledir: ez-Zübeyr b. el-Avvâm ve oğlu Urve (ö. 99/717) hadis rivâyet etmekte olan Ebû Hureyre'nin yanına yaklaşır. O rivâyet ettikçe ez-Zübeyr: "Doğru söyledi, yanlış söyledi" şeklinde tashihlerde bulunur. Urve bu sözün ne anlama geldiğini sorunca, o: "Bu hadisleri Rasûlullah'tan işitmiş olduğunda kuşku yoktur. Fakat o, bir kısmını yerli yerince anlatırken, bazısını da yerli yerince aktaramamaktadır" demiştir. İbn Kesir, İmadüddin (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tahkik, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 1418/1998, XI, 376.

²⁵ Son dönemlerde ortaya çıkan Hadis'e yaklaşımların, karartma, kurtulma ve kurtarma şeklindeki nitelemesi için bkz. Coşkun, Selçuk, *Hadîse Bütüncül Bakış*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, 102.

irsâl yapmasının mümkün olmadığını, buna karşın Hayber'in fet-hinden sonra hayatta olan bütün sahâbeden irsâl yapmış olabileceğini söylemek mümkündür.

Rical kitaplarında Ebû Hureyre'nin hadis aldığı kişiler şöyle sıralanmaktadır: Ebû Bekir, Ömer, Fadl b. Abbas, Übey b. Ka'b, Üsâme b. Zeyd, Âişe, Sehl b. Sa'd es-Sâidî, Basra b. Ebî Basra.²⁶ Bu listede, onun kendilerinden irsâl yaptığı değil, isimlerini zikrederek rivâyette bulunduğu kişilerin sıralandığı anlaşılmaktadır. Örneğin şu hadisi doğrudan Hz. Peygamber'den değil, Üsâme b. Zeyd aracılığı ile rivâyet etmiştir: Rasulullah (s.a.v.) bazen orucu uç uca eklerdi de, neredeyse hiç bozmayacağı zannedilir, bazen de hiç oruç tutmazdı ve neredeyse artık bir daha oruç tutmayacağı zannedilirdi.²⁷

Ebû Hureyre'nin bazı rivâyetleri aracı vasıtasıyla duymaktan başka bir şansı yoktu. Hz. Âişe'den aktardığı "Bir gece Rasulullah'ı (s.a.v.) yatakta bulamadım. Aramaya koyuldum ve ellerim ayaklarının altına dokunuverdi, ayakları dik durumdaydı..."²⁸ şeklindeki rivâyet bunun bir örneğidir.

db | 13

Ancak Ebû Hureyre'nin bir kısım hadisleri hem bir aracı vasıtasıyla, hem de Hz. Peygamber'den doğrudan rivâyet ederek mürsel hale getirdiği olmuştur. Örneğin kendisi şöyle bir haber rivâyet etmiştir: Resûlullah (s.a.v.) dışarıya çıktığı bir vakitte Ebû Bekir ile Ömer'e rastlamış, "Sizi bu vakitte evlerinizden çıkaran şey nedir?" diye sormuştu. Onlar da: "Açlık çıkardı, Ey Allah'ın elçisi" demişlerdi. Sonra Hz. Peygamber: "Nefsim kudret elinde olana yemin ederim ki, beni de sizi çıkaran şey çıkardı, hadi kalkın (gidelim)!" demişti. Kalkıp beraber ensârdan birisinin evine varmışlardı... Hz. Peygamber kendileri için hayvanını boğazlamaya davranan ev sahibine: "Sakin sağmal olana dokunma" demişti... Yeme içmeden sonra Hz. Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer'e: "Canım kudretinde olana yemin ederim ki, kıyamet gününde bu nimetlerden dolayı sorgulanacaksınız! Sizi evlerinizden açlık çıkardı ama şu nimetlere kavuş-

²⁶ Zehebî, *Siyer*, II, 579; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrût, VII, 201.

²⁷ Nesaî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Sıyam 70.

حدیثی أبو هريرة عن أسامة بن زيد : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يسرد الصوم فيقال لا يفطر ويفطر فيقال لا يصوم.

²⁸ Müslim, *Sahîh*, Salat, 222; Nesaî, *Sünen*, Sıfatu's-Salat, 47. Hz. Âişe kanalıyla rivâyet ettiği diğer örnekler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 17, XLIII, 37.

عن أبي هريرة عن عائشة قالت: فقدت رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة من الفرائض فالتمسته فوفقت يدي على بطن قدميه ...

madan geriye dönmediniz” dedi.²⁹ Görüp görmediği şüpheli olmasına rağmen Ebû Hureyre bu olayı bizzat görmüş gibi anlatmaktadır. Fakat eğer hâdiseyi görmüş olsaydı, olayın kahramanları arasında geçen diyaloglara katılırdı. Bu anlatım şekli onun esasen anlattığı hikâyeyi başkasından aktardığını akla getirmektedir. Nitekim aynı hikâyeyi olayın kahramanlarından olan Hz. Ebû Bekir’in ağzından aktardığını gösteren rivâyetlere de rastlanmaktadır.³⁰ Bu durum bizi Ebû Hureyre’nin birinci anlatımının mürsel olduğu sonucuna götürmektedir.

Übey b. Ka’b ile Hz. Peygamber arasında, içinde Hz. peygamber’in: “Ey Übey, ne Tevrat, ne Zebur, ne İncil ne de Kuran’da benzeri indirilmiş olan bir sûreyi sana öğreteyim mi..?” şeklindeki sorusu bulunan bir konuşma geçmiştir. Ebû Hureyre bu olayı iki şekilde anlatmıştır. Birincisinde hikâyeyi Übey’den dinlediği³¹, ikincisinde ise doğrudan kendisi gördüğü ve Hz. Peygamber’den bizzat duyduğu bir bilgi olarak anlatmıştır.³² Burada Ebû Hureyre’nin ikinci anlatımında irsâl yaptığına hükmedebiliriz. Ayrıca hadis iki râvî tarafından aktarılmış ortak bir rivâyettir.

Başka bir Ebû Hureyre rivâyetinde Hz. Peygamber meyvelerin olgunlaşmadan satışını yasaklamıştır.³³ Bu rivâyet farklı sahâbîlerden de gelmiştir. Örneğin Cabir b. Abdillâh³⁴, Abdullah b. Ömer³⁵,

²⁹ Müslim, *Sahîh*, Eşribe, 140. İbn Mâce, muhtemelen konu gereği takti yaparak, sadece hayvan kesme sahnesini yine Ebû Hureyre’den aktarmıştır. Bkz. *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Zebaih 7; Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali et-Temîmî (ö. 307/919), *Müsnedü Ebî Ya’lâ el-Mavsîlî*, tahkik: Hüseyin Selim Esed, Dâru’l-Memun li’t-Türâs, Dimaşk-Beyrut 1410/1990, XI, 341; Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleyman b Ahmed (ö. 360/971), *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, XIX, 251-252; Tahavî, *Şerhu Müşkili’l-Âsâr*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût 1415/1994, I, 412.

³⁰ İbn Mâce, *Sünen*, Zebaih 7; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, I, 79; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XIX, 257.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV, 20; Nesaî, *Sünen*, Sıfatu’s-Salat, 26; Tirmizî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Tefsir, 16; Dârimî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Fedailu’l-Kuran 12.

ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ما أنزلت في التوراة ولا في الإنجيل والزبور والقرآن مثلها

³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 310, XV, 200; Tirmizî, *Sünen*, Fedailu’l-Kuran, 1, krş. Tefsir, 16; Dârimî, *Sünen*, Fedailu’l-Kuran, 12.

³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 367; Müslim, *Sahîh*, Buyu, 56, 58; İbn Mâce, *Sünen*, Ticarat 32, Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XII, 516-517; Ebû Davud, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Buyu 23.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 310; Buhârî, *Sahîh*, Zekat 57, Buyu, 85. Müslim, *Sahîh*, Buyu, 53, 54, Ebû Davud, *Sünen*, Buyu 23.

³⁵ Malik b. Enes, *Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Buyu, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 121, IX, 46, Buhârî, *Sahîh*, Zekat 57, Buyu, 85, 87; Müslim, *Sahîh*, Buyu, 49, 50, 51, 52, 57.

Enes b. Mâlik³⁶, Âişe³⁷, Amra bt. Abdirrahman³⁸ ve Zeyd b. Sabit. Zeyd'in rivâyeti şöyledir: Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde bizler olgunlaşmamış (dalında) meyve alışverişi yaptık. O günlerde Hz. Peygamber bir anlaşmazlık duydu ve sebebini sordu. Ona “meyveyi dalında satmışlar ve hesaplaşma zamanı gelince, ‘meyveye duman zarar verdi, zarar gördü’ diyorlar.” Bunun üzerine Allah Rasûlü: “Artık meyveleri olgunlaşmadan satmayın” buyurdu.³⁹

Bu örneklerden, bir rivâyetin iki farklı sahâbî râvîsinin bulunması durumunda, bir tanesinin rivâyetinin mürsel olma ihtimalinin akla geleceği yönünde bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Her ne kadar birden çok sahâbînin Hz. Peygamber'in konuşmasını doğrudan duymuş veya hareketini görmüş olması kadar, bazısının diğerlerinden/diğerlerinden almış olabileceğini söylemek de mümkündür.

Yukarıdaki üç örnekte, ortak rivâyet durumunda Ebû Hureyre'nin hadisi başkasından alarak irsâl yaptığını gördük. Bu tür örneklerde tespit yapmak kolayken, ipucu açık olmayanlarda tespit işlemi oldukça zordur. Fakat yine de, birden fazla râvîsi bulunan ortak rivâyetlerin irsâl açısından incelenmesi gerekmektedir.

db | 15

Şimdi Ebu Hureyre'nin mürsellerini tespitite kullanılabilecek ikinci ipucuna geçebiliriz.

2- Zaman Faktörü ve Esbâb-ı Vurûd

Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den aracısız rivâyet ettiği ilk bilginin, “Rasulullah ile Hayber'e gittik ve Allah Fethi nasib etti.”⁴⁰ şeklindeki nakil olduğunu söylememiz mümkündür. Diğer yandan Hayber'in fethinden önce irad edilmiş ve Hz. Peygamber'in Ebû Hureyre'ye hâtırât türünden anlattıkları dışında bütün hadisleri ve gerçekleşmiş fiilleri başkalarından duymuş olması gerekmektedir. Bu nedenle vurûd zamanı belli olan rivâyetlerdeki irsâli anlamak daha kolaydır.

Ebû Hureyre'den gelen bazı rivâyetlerde eylemin zamanı açıkça yer almaktadır. Örneğin Hz. Peygamber her ramazan ayının son on

³⁶ Malik b. Enes, *Muvatta*, Buyu, 11; Buhârî, *Sahîh*, Zekat 57, Buyu, 85, 86.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL, 470, XLI, 275.

³⁸ Malik b. Enes, *Muvatta*, Buyu, 12.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV, 516; Buhârî, *Sahîh*, Buyu, 85, Ebû Davud, *Sünen*, Buyu 23.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 226; Müslim, *Sahîh*, İman 115. Krş. Buhârî, *Sahîh*, Eyman 32.

gününde itikâfa girerken, son ramazanda yirmi gün itikaf yapmıştır.⁴¹ Rivâyetin ikinci kısmında Ebû Hureyre bizzat gördüğü bir eylemi anlatırken birinci kısmı için bunu söylemek zordur. Çünkü o sonuncudan önce bir ya da iki ramazanı Hz. Peygamber'le birlikte geçirmiş olmalıdır.⁴² Ancak Hz. Peygamber'in her ramazanın son on gününde itikâfa girdiği yönündeki bir tümevarıma ulaşmak için, onun önceki ramazanlarını Ebû Hureyre'nin görmüş olması gerekir. Fakat bunu söylemek mümkün olmadığından, tümevarıma ulaştırılacak bilgiyi başkasından duymuş olması daha güçlü bir ihtimaldir. O kişi muhtemelen adını zikretmediği Übey b. Ka'b'dır. Übey'den gelen benzeri bir rivâyet daha fazla bilgi içermekte ve son itikaftaki on günlük fazlalığın gerekçesini anlatmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber bir önceki ramazanda seferde bulunduğu için yapamadığı itikafı da kaza etmiş ve son itikafını yirmiye tamamlamıştır.⁴³

Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib'e ölüm anında iman telkin ettiğini ve bu nedenle Kasas suresi 56. ayetin indiğini anlatmıştır.⁴⁴ Ebû Talib'in peygamberliğin onuncu yılında öldüğü bilinmektedir. Hadis ve siyer kitaplarında bu rivâyeti sadece Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği görüldüğünden dolayı bu bilgiyi onun kimden aldığı anlaşılamamaktadır. Eğer rivâyet İslam'ın ilk yıllarını bilen bir sahâbîden de gelmiş olsaydı, o zaman Ebû Hureyre'nin ondan aldığını söyleyebilecektik. Ancak, başka bir delil ortaya çıkıncaya kadar bunu söyleme imkânımız da bulunmamaktadır.

Rivâyete göre Ebû Hureyre görmediği bir olayı bizzat görmüş gibi aracsız bir şekilde anlatmış ve şöyle demiştir: Cebrâil Rasullah'a geldi ve şöyle dedi: "İşte Hatice sana geliyor, elinde yiyecek ve içecek dolu bir kap var. Sana geldiğinde ona Rabbin'den ve benden selam söyle. Kendisini cennetteki gürültü ve sıkıntıdan uzak bir

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 155, 298; Buhârî, *Sahîh*, İtikaf 17; Ebû Davud, *Sünen*, Savm 78; Nesaî, *Kitabu's-Sünenü'l-Kübrâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1421/2001, III, 379-380; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dekken, 1352, Meclisü Dâireti'l-Mearif, IV, 316.

⁴² Hz. Peygamber Ebû Hureyre'yi Cîrâne'den dönerken, 630 yılında, Alâ b. el-Hadramî reisliğinde Bahreyn'e görevli olarak göndermiştir. (İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (ö. 230/844), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1421/2001 I, 226-227; Zehebî, *Siyer*, II, 594.) Bu yüzden onun Hz. Peygamber'le 3-4 yıl beraberliğinin yaklaşık bir yılı Bahreyn'de geçtiğinden muhtemelen bir ramazanı orada idrak etmiş olmalıdır.

⁴³ Nesaî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 380; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 316.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 374, 429; Müslim, *Sahîh*, İman, 41-42; Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 29.

evle müjdele.”⁴⁵ Nevevî bu hadisin mürsel olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶

Ebû Hureyre'den gelen bir başka rivâyette Hz. Peygamber son rukû'dan başını kaldırdığı zaman şöyle der idi: “Ey Allahım! Ayyaş b. Rabia'yı kurtar! Ey Allahım! Seleme b. Hişâm'ı kurtar! Ey Allahım! Velîd b. Velîd'i kurtar! Ey Allahım! Zaîf ve âciz müminleri kurtar! Ey Allahım Mudâr üstüne baskını artır! Ey Allahım! Bu yıllarını onlara Yûsuf'un yılları gibi kıtlık yılları yap!”⁴⁷ Ebû Hureyre hicretin ilk yıllarında gerçekleşmiş olan bu durumu kendisi görmemiş ama görmüş gibi anlatmıştır.

Burada Ebû Hureyre'nin sadece mülâkî olmadan önceki rivâyetlerinde irsâl yaptığını söylemenin yanıltıcı olabileceğini hatırlatmak gerekmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'e yakınlığı konusundaki titizliğine rağmen, o süreçte Hz. Peygamber'in her sözünü aracısız duyup her fiilini bizzat görerek aktardığı söylenemez.

3- Rivâyet Sigaları

Rivâyet sigaları da Ebû Hureyre'nin mürsellerini tespit noktasında kullanılabilecek ipuçları sunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki Ebû Hureyre bölümünün rivâyet sigalarına bakıldığında, ana hatlarıyla, şöyle bir yapının olduğu görülecektir:

A- Doğrudan Hz. peygamber'den duymayı ve görmeyi ima edenler,

B- Doğrudan Hz. Peygamber'den duyma ve görme ihtimali zayıf olanlar.

Doğrudan Hz. peygamber'den duymayı ve görmeyi ifade eden rivâyetler, aralarında bazı nüanslar olsa da, genellikle aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir:

بعثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم في ... سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول...
بعث...

... سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم... أمرني رسول الله صلى الله عليه وسلم...

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XII, 72; Buhârî, *Sahîh*, Fedailu's-Sahâbe, 50, Tevhid, 35; Müslim, *Sahîh*, Fadailu's-Sahâbe, 71.

⁴⁶ Nevevî, *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, XV, 199-200.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 241, XVI, 96, XVI, 309, 439; Buhârî, *Sahîh*, İstiska, 2, Cihad 97, Enbiya 21, Deavat, 58.

...أوصاني خليلي أبو القاسم صلى الله عليه وسلم... أعطاني رسول الله صلى الله عليه وسلم...

...أخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم بيدي فقال... كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم...

Bir aracıdan alınmadığı açık olarak görüldüğünden Ebû Hureyre'nin bu türdeki rivâyetlerini mürsel saymak zordur. Ancak سمعت ifadesinin, hadis rivâyetinde doğrudan kaynaktan duymuş olmayı ifade ediyor olsa da, kimi durumlarda irsâl ihtimali de taşıdığını hatırlatmak gerekmektedir. Ebû Hureyre ile İbn Abbas arasında geçen bir diyalogda bu durum açıkça görünmektedir. Bu konuşma esnasında Ebû Hureyre İbn Abbas'a:

يا ابن أخي إذا سمعت حديثا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فلا تضرب له مثلا

“Yeğenim! Hz. Peygamber'den bir söz işittiğinde ona temsil getirme!” demiştir. Tercüme bu şekilde yapıldığında, metinde zikredilen “hadis” sözcüğü Hz. Peygamber'den doğrudan duyulmuş olanı ifade etmektedir. Fakat bu konuşmanın öncesi bilindiğinde metin farklı anlaşılmaktadır. Konuşmanın baş tarafında Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in ateşte pişen şeyleri yedikten sonra abdest almayı emrettiğini söylemiştir. Bunu duyan İbn Abbas “Ey Ebû Hureyre! o zaman biz yağ ve sıcak su içtiğimiz zaman da abdest mi alacağız?” şeklinde itiraz etmiştir. O da İbn Abbas'a şöyle cevap vermiştir:

يا ابن أخي إذا سمعت حديثا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فلا تضرب له مثلا

Bu kez çeviri şöyle olacaktır: “Yeğenim! Hz. peygamber'in bir hadisini (başkasından) duyduğunda ona temsil getirme! [dalga geçme!]”⁴⁸ şeklinde olacaktır. Sahâbe arasında yaygın olan irsâli ikinci tercüme ile ifade etmek daha kolaydır. Kabul etmiyor görünse de, İbn Abbas yukarıda geçen hadisi Ebû Hureyre'den duymuş olmaktadır.

Doğrudan Hz. Peygamber'den duyulmuş ve görülmüş olma ihtimali zayıf olan sigalara gelince, bunları da kendi içinde, **kavli** ve **fiili** olanlar, **diyaloglar**, **dolaylı anlatımlar**, عن ve أنّ ile gelen rivâyetler şeklinde gruplandırabiliriz.

1-Kavli olanlar: Ebû Hureyre rivâyetlerinin büyük çoğunluğu bunlardan oluşur. Örneğin:

... قال رسول الله صلى الله عليه وسلم...

⁴⁸ Timizi, Sünen, Tahare 58; İbn Mâce, Sünen, Mukaddime 2, Tahare, 65.

2- Eylemlerin anlatımı:

...نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم... ..بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم...

...دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم... ..نحر رسول الله صلى الله عليه وسلم...

3- Diyaloglar:

...سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم... ..قيل للنبي صلى الله عليه وسلم...

...دخل أعرابي على رسول الله صلى الله عليه وسلم...

4- Dolaylı anlatımlar:

...كان رسول الله صلى الله عليه وسلم...

5- عن ve أن ile gelen rivâyetler:

ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال... ..عن النبي صلى الله عليه وسلم قال...

Bu rivâyet sigalarında, A grubundakinden farklı olarak, doğrudan ve aracısız duyma veya görme ifadesi yer almadığından, arada bir râvînin bulunduğu ihtimali ortaya çıkmaktadır. En azından iki durumun da gerçekleşmiş olması eşit derecede mümkündür. Şöyle ki, genelde olduğu gibi, Ebû Hureyre rivâyetlerinde de çokça rastlanan bu gruptaki rivâyet sigalarının ortak noktası, fiillerinin **mazi/geçmiş** zaman kipinde gelmesidir.

Arapça'daki mazi fiil kalıbı, hem doğrudan **görülen (bilinen) geçmiş** zamanın, hem de başkasından **duyulan (öğrenilmiş) geçmiş** zamanın ifadesinde kullanılmaktadır. Bir anlatımın bilinen geçmiş zamanı mı yoksa öğrenilen geçmiş zamanı mı ifade ettiği ise ancak bir karine ile anlaşılabilir. Öğrenilen geçmiş zaman Türkçe'de **mişli geçmiş** zaman ile ifade edilmektedir. Fakat Arapça'da bu anlatımı sağlayan bir zaman kalıbı bulunmadığı için karışıklık oluşmaktadır.⁴⁹ İsmi zikredilmeyen ikinci bir kişiden aktarılan mürsel veya müdelles haberler, Türkçe'deki **mişli geçmiş** zaman kipi ile ifade edilemediğinden, hadis rivâyetinde ismi zikredilmeyen râvîlerin tespiti zorlaşmaktadır. İbn Kuteybe'nin Ebû Hureyre hakkındaki şu açıklaması tam da bunu ifade eder niteliktedir: Diğer sahâbeye oranla Hz. Peygamber'le daha sık birlikte olma-

⁴⁹ Şimşek, Mehmet Ali, *Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, 144, 153-154.

sına rağmen, bazı sahâbîlerin yaptığı gibi, başkalarından duyduklarını da “Rasul ... dedi” şeklinde anlatmıştır.⁵⁰

Haliyle bu problem, hadis metinleri veya senetlerinin anlaşılması ve Türkçe’ye çevirisi sırasında kendisini daha çok hissettirmektedir.

Örneğin şu meşhur hadisi de iki şekilde çevirmek mümkündür:

عن أبي هريرة أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : والله اني لاستغفر الله وأتوب إليه في اليوم أكثر من سبعين مرة

1- Ebû Hureyre’den, Hz. Peygamber’i şöyle derken duyduğu rivayet edilmiştir: “Allah’a yemin olsun ki ben Allah’a günde yetmişden fazla istiğfar ve tövbe ediyorum.”

2- Ebû Hureyre’nin duyumuna göre Hz. Peygamber: “Allah’a yemin ederim, O’na günde yetmişden daha fazla istiğfar ediyorum” demiş.⁵¹

20 | db

İrsal iması taşıyan duyulan geçmiş zamana Ebû Hureyre rivâyetlerinden çok sayıda örnek vermek mümkündür: Hatta Hayber’in fethinde Hz. Peygamber’le beraber olmaya başladığı andan önceki konularla ilgili, Hz. Peygamber’in sonradan ona hâturâ olarak anlattıkları hariç, bütün rivâyetlerin, eğer bir aracı ismi zikretmiyorsa, mişli geçmiş zaman ifade edeceği şeklinde bir genelleme yapmak da mümkündür.

Ebû Hureyre’nin ٱ ile başlayan şu anlatımı bunun örneklerinden birisidir: Hz. Peygamber Medine’ye geldiği vakit Yahudi din adamları, kendilerinden zina eden evli bir erkek ile evli bir kadın hakkında karar vermek üzere okuma evinde toplanmışlar ve “bunları Muhammed’e götürün de haklarındaki hükmü ona sorun” demişler...⁵² Bu rivâyete göre Ebû Hureyre şahit olmadığı ve başkasından duyduğu bir olayı aktarmış ve olay müenen/mişli geçmiş zaman kalıbı ile nakletmiştir. Fakat kimden alındığı bilgisine rastlan-

⁵⁰ İbn Kuteybe, *Tevîl*, 91-92.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 204, XIV, 191, XV, 501; Buhârî, *Sahîh*, Deavat 3.

⁵² İbn Hişam, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, Tahkik: Mustafa es-Saka ve diğerleri, I, 564; Ebû Davud, *Sünen*, Hudud 25; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 215, 246, 247.

أن أبا هريرة حدثهم أن أحبار يهود اجتمعوا في بيت المدارس حين قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة وقد زنى رجل منهم بعد إحصائه بامرأة من يهود قد أحصنت فقالوا ابعثوا بهذا الرجل وهذه المرأة إلى محمد فسلوه كيف الحكم فيهما وولوه الحكم

mamıştır. Bu rivâyet yine İbn Ömer'den zaman belirtilmeden⁵³, Abdullah b. el-Hâris b. Cez'den⁵⁴, İbn Abbastan özet halinde⁵⁵ ve Cabir b. Abdillâh'tan bazı farklarla⁵⁶ rivâyet edilmiştir. Ebû Hureyre rivâyeti kimden aldığı söylememiştir, ancak diğer râvîler İbn Ömer, Cabir ya da Abdullah b. el-Hâris'den almış olması muhtemeldir.

Ebû Hureyre yine Hz. Peygamber'in Recî seriyyesine Âsım b. Sâbit liderliğinde on kişilik bir keşif kolu gönderdiğini anlatmış ve bu anlatımına ...بعث رسول الله... diye başlamıştır.⁵⁷ Halbuki Recî seriyyesi, Ebû Hureyre'nin Medine'ye gelişinden 4 yıl önce hicri 3. yılın sonlarında gerçekleşmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla Ebû Hureyre'nin onu başkasından duyduğunda herhangi bir kuşku yoktur ve bu anlatımın mişli geçmiş zaman kalıbı ile nakledilmesi gerekmektedir.

Ebû Hureyre'nin bir başka anlatımına göre, “en yakın akrabamı uyar” (Şuara 214) ayeti indiğinde Rasulullah (s.a.s.) kalkmış ve şöyle demiş: "Ey Kureyş topluluğu! (ya da buna benzer bir kelime ile hitâb etmiş) kendi kendinizi satın alınız (kurtarınız). Zira ben Allah karşısında size bir yarar sağlayamam. Ey Menâf oğulları! Ben Allah karşısında size bir yarar sağlayamam. Ey Abdumuttalib oğlu Abbas! Ben Allah'a karşı sana da bir yarar sağlayamam. Ey Safiyye! [Allah Elçisi'nin halası] Allah karşısında sana da bir yarar sağlayamam. Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Malımdan dilediğini iste, fakat ben Allah'a karşı seni de kurtaramam."⁵⁹

Bu rivâyette Ebû Hureyre İslam'ın ilk yıllarına ait bir bilgiyi, kendisi şahit olmadığı halde şahit olmuş gibi anlatmıştır. Öyleyse bu bilgiyi başkasından aldığında hiç kuşku yoktur. Bu yüzden ri-

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 87; Buhârî, *Sahîh*, Canaiz 59, Menakıb 23, Tefsir 64; Müslim, *Sahîh*, Hudud 27; Ebû Davud, *Sünen*, Hudud 26, Krş. Malik b. Enes, *Muvatta*, Hudud, 1.

⁵⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 215.

⁵⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 215.

⁵⁶ Ebû Davud, *Sünen*, Hudud, 26.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, 307, 459; Buhârî, *Sahîh*, Cihad 167, Meğazi, 8, 26.

أن أبا هريرة رضي الله عنه قال : بعث رسول الله صلى الله عليه و سلم عشرة رهط سرية عينا وأمر عليهم عاصم بن ثابت الأنصاري

⁵⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, VII, 380.

⁵⁹ Buhârî, *Sahîh*, Vesaya 11, Tefsir 260. krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 255, 341, XV, 95, 493; Buhârî, *Sahîh*, Menakıb 12, Müslim, *Sahîh*, İman 203, 204, 206; Nesaî, *Sünen*, Vesaya 6; Tirmizî, *Sünen*, Zühd 7, Tefsir 27. Aynı rivâyeti Hz. Âişe de mürsel olarak aktarmıştır. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 494, 42,346; Müslim, *Sahîh*, İman 205; Nesaî, *Sünen*, Vesaya 6; Tirmizî, *Sünen*, Zühd 7, Tefsir 27.

vâyetini mişli geçmiş zaman kalıbı içinde değerlendirmek uygun olacaktır.

Yine Ebû Hureyre'nin anlatımına göre Ebû Cehil şöyle demiş: "Muhammed sizin aranızda yüzünü hâlâ topraklara sürüyor mu? Kendisine: Evet! cevabı verilmiş. Bunun üzerine: "Lât, Uzza ve yemin edilecek şeylere yemin olsun ki öyle yaptığını görürsem boynuna basar, yüzünü toprağa gömerim", demiş. Sonra Resûlullah namaz kılarken onun yanına varmış. Boynuna basmayı düşünmüş, fakat aniden geriye döndüğünü ve elleriyle korunmaya çalıştığını görmüşler. Kendisine: "Sana ne oldu? denilmiş. O da onunla kendisi arasında ateşten bir hendek, korkunç bir şey ve bir takım kanatlar belirdiğini söylemiş. Ebû Hureyre dediki: Resûlullah da: "bana yaklaştıysaydı melekler onu parçalardı" buyurmuş...⁶⁰

Yine hadis rivâyetlerinde yer alan meçhul sigalar, Buhârî'nin ta'likâtı, Mâlik b. Enes'in belâğ hadisleri, aynı şekilde, mişli geçmiş zaman kalıbı içinde değerlendirilmelidir. Bu durum tercümelerde önemli bir kolaylık sağlayacaktır.

22 | db

Bu yaklaşıma hadis tarihindeki manevi rivâyet olgusundan dolayı hadislerin rivâyet sigaları üzerinden bir yorum yapmanın doğru olmayacağı yönünde bir eleştiri gelecektir. Diğer yandan sahâbenin esasen rivâyet sigalarının farkında olmadığı da söylenebilir. Belki bu yüzden şerhlerde, onların rivâyet sigaları arasında fark gözetmediği yönünde açıklamalara rastlanmaktadır.⁶¹ Hatta rivâyet lafızlarının Ebû Hureyre'ye mi yoksa sonraki râvîlere mi ait olduğunu belirlemek de zordur. Fakat bu sorunlar çalışmamız açısından çok da önemli değildir. Konuyla ilgili değerlendirme yapmak için elde mevcut olan bilgiye göre hareket etmekten başka çare bulunmamaktadır. Yukarıdaki çekincelerle ilgili olarak ne tür bir çıkış yolu bulunacaksa bulunsun, nihai noktada önemli olan lafızların Ebû Hureyre'ye mal edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla mürsellerin tespitinde bir ipucu yakalamak için onları kullanmak kaçınılmaz hale gelmektedir.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV, 425; Müslim, *Sahih*, Sıfâtü'l-Münafikin, 38; İbn Belbân el-Fârisî, *Sahih-i İbn Hibbân*, XIV, 532-533.

⁶¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 144.

Sonuç

Bir sahâbînün bir başkası aracılığı ile öğrendiği ancak doğrudan Hz. Peygamber'den duymuş veya görmüş gibi aktardığı rivâyetler sahabe mürseli olarak adlandırılmakta ve sahâbenin rivâyetlerinin çoğu, mürsel kabul edilmektedir. Hadis tarihinde, lehinde ve aleyhinde en çok konuşulan râvî olarak Ebû Hureyre'nin de çok sayıda mürseli bulunmaktadır. Nitekim onun eleştirildiği noktalardan birisi, kimi zaman tedliscilik olarak ifade edilen mürsel rivâyetlerinin bulunmasıdır. Fakat mürselerinden dolayı Ebû Hureyre dışında onun kadar tartışılan ve yalancılıkla itham edilen bir başka sahâbî bulunmamaktadır. Mürseleri meselesi, adeta onun yalancı oluşu ile doğru sözlü oluşunun kabulü arasında bir kısır döngüye dönüşmüştür. Halbuki konuyu rivâyetlerinin sayısının çokluğunu etkileyen nedenler bağlamında ele almak onun rivâyet ettiği hadis sayısını düşürecek ve hakkında yapılmış tenkitleri azaltacaktır. Mürselerin tespiti önemli bir problem olduğundan bu çalışmada biz tespitini nasıl yapılacağına yönelik bazı ipuçlarını belirlemeye çalıştık.

Bir rivâyetin iki veya daha fazla râvîsinin bulunması, çalışmada ele aldığımız birinci ipucudur. Çünkü onlardan bazısının diğerinden/diğerlerinden almış olabileceğini söylemek mümkündür. Bu yüzden birden fazla râvîsi bulunan ortak rivâyetlerin irsâl açısından incelenmesi gerekmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in farklı zamanlarda tekrarladığı fiil ve konuşmalarının bulunduğunu ve bunların farklı kişilerce doğrudan kendisinden rivâyet edildiğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Ebû Hureyre'nin Hayber'in fethinden önceki konularda rivâyet ettiği bütün hadisleri başkalarından duyup mürsel olarak rivâyet ettiğini söylemek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle vurûd zamanı belli olan rivâyetlerdeki irsâli anlamak daha kolaydır.

Rivâyet sigaları da Ebû Hureyre'nin mürselerini tespit konusunda ipuçları sunmaktadır. Ondaki gelen hadislerin bir kısmı doğrudan Hz. Peygamber'den duyulma ve görülme ihtimali kesinlik taşımayan rivâyetlerdir. Örneğin rivâyetlerdeki **mazi/geçmiş** zaman kipi hem doğrudan **görülen (bilinen) geçmiş** zamanın, hem de başkasından **duyulan (öğrenilmiş) geçmiş** zamanın ifadesinde kullanılmaktadır. Öğrenilen geçmiş zaman Türkçe'de **mişli geçmiş** zaman ile ifade edilmektedir. Fakat Arapça'da bunu sağlayan bir zaman kalıbı bulunmadığı için karışıklık oluşmaktadır.

Türkçe'deki mişli geçmiş zaman kipi, Ebû Hureyre'nin mürsellerini tespitte bize yardımcı olacak bir konudur. O'nun Hayber'in fethinde Hz. Peygamber'le beraber olmaya başladığı andan önceki konularla ilgili olan ya da sonraki dönemde şâhit olmadan aktardığı bütün rivâyetleri eğer bir aracı ismi zikretmiyorsa, mişli geçmiş zaman ile ifade edilebilecektir. Manevi rivâyetten dolayı hadislerin rivâyet sigaları üzerinden bu türden bir yorum yapmanın bazı sorunları olsa da, konuyla ilgili değerlendirme yapmak ve mürselleri tespit etmek için kitaplarda kodlanmış bilgilerden hareket etmekten başka çare bulunmamaktadır.

Kaynakça

- A'zamî, Muhammed Ziyâurrahmân, *es-Sahâbîyyü'l-Celîl Ebû Hureyre fî Davi Merviyâtihî*, Beyrût-Kahire 1979.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, tahkik: Şuayb el-Arnaud, Müessesetü'r-Risale, 1416-1421/1995-2001.
- Aşık, Nevzat, "Ebu Hureyre'nin Hadisciliği", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: IV, yıl: 1987.
- Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dekken, 1352, Meclisü Dâireti'l-Mearif.
- Buhârî, *Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Coşkun, Selçuk, *Hadîse Bütüncül Bakış*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- Dârî, el-Hâris Süleyman, *Ebû Hureyre Sahibu Rasulillah (sav) ve Hâdimuhû- Dirâse Hadîsiyye Târihiye Hâdife*, Kuveyt 2008.
- Dârimî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Ebû Davud, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *Difâun anî's-Sünne ve Reddü Şübehi'l-Müsteşrikîn ve'l-Küttâbi'l-Muâsırîn*, Mektebetü's-Sünne, 1989.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali et-Temîmî (ö. 307/919), *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mavsilî*, tahkik: Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Memun li't-Türâs, Dimâşk-Beyrut 1410/1990.
- Güner, Osman, *Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, 11-26.
- Hâkim Neysâbü'rî, *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Marife, Beyrût.
- Hatîb Bağdâdî, *Kitâbul-Kifâye fî İlmî'r-Rivâye*, Haydarabad, 1358.
- Hatîb, Muhammed Accâc, *Ebû Hureyre Râviyetu'l-İslâm*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1402/1982.
- İbn Belbân el-Fârisî, *Sahih-i İbn Hibbân bitertîbi İbn Belbân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1414/1993.
- İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1379.
- _____, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Beyrût.
- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Tahkik: Mustafa es-Saka ve diğerleri.
- İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tahkik, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 1418/1998.
- İbn Kuteybe, *Tevlîü Muhtelif'l-Hadis*, tahkik: Muhammed Muhyiddin el-Asfar, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût 1419/1999.

- İbn Mâce, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1421/2001.
- İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, tahkik: Nuretin İtr, Daru'l-Fikr, Beyrût 1406/1986.
- İzzî, Abdulmunim Salih el-Ali, *Difâun an Ebî Hureyre*, Dâru'l-Kalem-Mektebetü'n-Nehda, Beyrût 1981.
- Kandemir, M. Yaşar, "Ebu Hureyre", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994, cilt: X, 160-167.
- Kaysiyye, Mahmud Ahmed, *İbnu'l-Cevzî ve Kitâbuhû'l-Mevzûât*, Doktora Tezi, Pencap Üniversitesi, Lahor.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Müslim, *Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Nesaî, *Kitabu's-Sünenü'l-Kübrâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1421/2001.
- _____, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992
- Nevevî, *Sahihu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, el-Matbatü'l-Mısıriyye, 1347/1929.
- Polat, Selahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1985.
- Reşid Rızâ, Muhammed, "Bir Misyonerin Ebü Hureyre Hakkındaki Bazı İddiaları", çeviren: Mücteba Uğur, Diyanet İlmî Dergi, cilt: XXVIII, sayı: 2, Ankara, 1992, s. 15-36.
- Sibâî, Mustafa: 'es-Sünne ve Mekânetuhâ fi't-Teşri'ül-İslâm el-Mektebetü'l-İslami, Beyrut, 1421/2001.
- Suyûtî, Celaleddin, *Tedrîbü'r-Râvî*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrût 1399/1979.
- Şahin, Sami, "Viaeyn Rivâyeti veya Ebü Hureyre'nin Ölümüne Sebep Olabilecek Gizli Bilgiler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2004, Cilt: VIII, s. 93-108.
- Şimşek, Mehmet Ali, *Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b Ahmed (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire.
- Tahavî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1415/1994.
- Tirmizî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Toksarı, Ali, Hz. *Ebü Hureyre ve Hadis İlmindeki Yeri*, Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi, Kayseri 1982.
- _____, "Müdelles Hadis ve Sahâbeye Tedlîs İsnâdı", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. V, 1988.
- Uluocak, Fahri, *Ebü Hureyre'nin Kur'an'a Arzettiği Rivâyetler* (yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Ünal, Yavuz, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, tahkik: Şuayb el-Arnaud-Hüseyn el-Esed, Beyrût 1402/1982.

